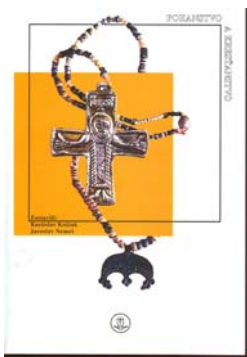

Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici.

Eds. Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš.
Bratislava: Chronos, 2004. 320 s.

ISBN 80-89027-12-1

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené. Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

Lacandónske misie včera a dnes

Milan Kováč

KOVÁČ, Milan: *Missions among the Maya-Lacandons - past and present.*

In: Pohanstvo a kresťanstvo. Bratislava: Chronos, 2004, p. 275-284.

Lacandón is one of the many Maya ethnics who live on the boundaries between Mexico and Guatemala. They differ from other Maya groups not only by their archaic way of life, but predominantly by the fact that several communities have recently (in the second half of the twentieth century) converted to Christianity. One of their traditional villages has preserved until present the belief in old Maya gods without any Christian influence. The author deals with all of the aspects of the conversion of the original church.

KEYWORDS: History of Latin America, Maya - Lacandons, Missions

*„Prečo ste prišli do mojej dediny?
Nechcem sa stať kresťanom, ani nikto z môjho ľudu.“*

(Posledné slová lacandónskeho náčelníka pred tým,
ako bol popravený Španielmi 22. 10. 1695)

POZADIE

Lacandónci sú jedným z mnohých mayských etník, ktoré dnes žijú na mexicko-guatemalskom pomedzí. Delia sa na severnú a južnú komunitu, medzi ktorými jestvujú menšie rozdiely vo fyziognómii a dialekte. Od ostatných Mayov sa líšia nielen archaickým spôsobom života, ale predovšetkým tým, že niektoré ich komunity len celkom nedávno (v polovici 20. storočia) konvertovali na kresťanstvo a jedna z ich tradičných osád si takmer do dnešných dní udržala vieru v starých mayských bohov, a to bez akéhokoľvek kresťanského vplyvu.

Táto skutočnosť je tým zvláštnejšia, že mexickí Indiáni sú vo všeobecnosti dobrými kresťanmi už od 16. storočia a aj keď existujú v ich viere mnohé synkretické prvky, rozhodne ich nemožno považovať za pohanov. Kult starých mayských bohov (odvodený z poklasického obdobia v 13. až 15. storočí po Kr.) sa na rozdiel od iných etník zachoval práve u Lacandóncov vzhľadom k niekoľkým špecifickým faktorom. Azda tým najrozhodujúcejším bola izolácia a nedostupnosť ich území v dažďovom Lacandónskom pralesi. Malária, hady, divé šelmy a napokon aj otrávené šípy poskrývaných Lacandóncov zlikvidovali nejednu španielsku výpravu počas conquisty. Absencia komunikačných trás a neznesiteľné podnebie odrádzali Španielov od „pacifikácie“ tohto teritória aj v koloniálnom období. Ďalším dôležitým faktorom bola neskoršia roztrúsenosť lacandónskeho osídlenia - na stovkách kilometroch štvorcových pralesa často žila len jedna rozšírená rodina, čo bolo pre pastorizáciu mimoriadne neefektívne. Napokon posledným nezanedbateľným faktorom bola veľmi zlá povosť Lacandóncov, jednak

u Španielov všeobecne, ale predovšetkým u jednotlivých kresťanských denominácií, ktoré mali na starosti indiánske misie.

Samotný Hernán Cortés, keď prechádzal územím Lacandóncov na svojom ťažení do Hondurasu v roku 1525, sa tu pustil do svojráznej misijnej aktivity. V pralese dával vysekávať kríže priamo na majestátnych stromoch druhu seiba. Odôvodňoval to tak, že bežné kríže z tráv by tu podľahli rýchlo prostrediu, ale kríže vyrobené rovno na kmeňoch rastúcich stromov budú obrastať kôrou a dlho vydržia (Díaz II 1980: 205). Zrejme samotné náhodné stretnutie s týmito krížmi rozptýlenými v džungli malo Indiánov pohnúť k opusteniu pohanských praktík.

Pochopiteľne, svätá rímska cirkev nemohla ponechať spásu miliónov duší v Novom Španielsku iba na amatérske jednanie conquistadorov. Už krátko po dobytí kľúčových častí Mexika (hlavné mesto Tenochtitlán bolo dobyté v roku 1521) prišli v roku 1524 vykonávať misiu františkáni. Bola to však misia skôr symbolická. Reprezentovalo ju totiž dvanásť františkánov, ktorí prichádzali v zastúpení dvanástich apoštolov. Skutočne sa tak aj v Mexiku správali, získali si sympatie, boli láskaví a s indiánskymi vodcami a kňazmi viedli skôr učené debaty (Slavík 1969: 293-299) než inkvizičné procesy. Už štyri roky po nich však nasledovala rozsiahla misijná činnosť dominikánov, ktorí ako píše Bernal Díaz del Castillo „vyvrátili zlo od koreňa“ (Díaz II 1980: 369).

KOLONIÁLNI LACANDÓNCI

Boli to práve dominikáni, ktorí sa rozhodli zvestovať Kristovo učenie aj v oblasti obývanej Lacandóncami. Tejto úlohy sa v roku 1555 zhostil veľký znalec indiánskych jazykov tohto regiónu a odborník na konverziu domorodcov, prior kláštora v Cobáne kňaz Domingo de Vico. Sprevádzaný bol mladým dominikánskym kňazom Andrésom Lópezom. Spolu s nimi vyrazilo na cestu aj 30 christianizovaných Indiánov z dediny Tezulutlán. Po príchode na miesto bola celá táto misionárska výprava, vrátane oboch kňazov, brutálne zmasakrovaná. (Vos 1991: 60-65). Reakciou dominikánskych kňazov v Cobáne bolo vyhlásenie Lacandóncov ako známych „modloslužobníkov a ľudožrútov“ (čo žiaľ bola pravda a neblahému osudu obetí kňalibov zrejme neunikli ani obaja kňazi) za „nenapraviteľne skazených, neobľomných nepriateľov evanjelia a znesväcovateľov kresťanských kostolov“. Jednoznačným záverom bola žiadosť o ich úplnú likvidáciu. Táto žiadosť adresovaná španielskemu kráľovi sa na kráľovskom dvore stretla s len o niečo staršou žiadosťou arcibiskupa Chiapasu Tomása Casillasa z roku 1553, ktorý sa sťažoval na neustále útoky Lacandóncov na kresťanské dediny. Totiž obce na okraji pralesa, ktoré pod vplyvom dominikánov prestúpili na kresťanstvo sa automaticky stávali pre Lacandóncov legitímnym terčom. Takúto dedinu obvykle v noci napadli a čerstvých konvertitov obetovávali tradičným spôsobom tak, že im vytrhávali srdcia, ktorými potom potierali sochy kresťanských svätcov v kostole. (Vos 1991: 58) Obetovávali na oltári pred hlavným krížom, čím chceli demonštrovať bezmocnosť a falošnosť kresťanského boha. Dokonca takto obetovali aj čerstvo pokrstené deti (pedocída nebola v ich tradičnom kulte ničím neobvyklým). Na konci svojho útoku kresťanský kostol vždy zapálili. Keď sa tieto nehoráznosti dostali do uší kráľa spolu so správou, ako tí istí Indiáni vyvraždili celú misionársku výpravu, nariadil ich exemplárne potrestanie - likvidáciu a pre prípadných zajatcov otroctvo. V roku 1559 vyrazila voči nim prvá vojenská výprava. Po rozprášení Lacandóncov sa neskôr konalo ďalšie vojenské prenasledovanie v roku 1586. Obyvateľstvo sa obyčajne vždy zachránilo útekom do pralesa, takže ani po zdrvujúcich porážkach neboli v skutočnosti úplne vyhladení, iba zásadnejšie zmenili sociálnu a sídelnú štruktúru. Čo je však najudivujúcejšie, ani potom neprestávali, formou prepádov zo zálohy, aktívne bojovať proti šíreniu kresťanstva na ich územie. Vytvorili dokonca ďalšie svoje dediny, z ktorých organizovali odpor. Posledná z nich, nazvaná Sak Balam (Biely Jaguár) bola dobytá až v roku 1695. Jej obyvateľstvo však potom bolo, rovnako ako obyvateľstvo zostávajúcich dvoch menších osád, deportované a začiatkom 18. storočia definitívne vyhynulo. (Boremanse 1998: 3)

SÚČASNÍ LACANDÓNCI

Z toho vyplýva, že títo Lacandónci, akokoľvek sa to zdá zvláštne, nemohli byť priamymi predkami dnešných Lacandóncov, ako to tvrdia niektorí autori (napr. Perera-Bruce 1985: 8 a n.). Zodpovedajú tomu aj jazykové údaje, pretože pôvodní Lacandónci hovorili cholskou mayčinou a ich údajní dnešní potomkovia hovoria yucatéckou mayčinou. Porovnať možno aj rozdielne povahové črty. Kým pôvodní Lacandónci boli veľmi bojovní a všeobecne obávaní, „súčasní“ Lacandónci boli vždy považovaní za mierumilovných a pokojných (Vos 1991: 35). Títo „súčasní“ Lacandónci sa objavujú na scéne v druhej polovici 17. storočia a pravdepodobne prichádzajú z Peténu v Guatemale, možno ako utečenci od jazera Petén Itzá (Boremanse 1998: 3), kde bolo až v roku 1697 dobyté posledné slobodné mayské mesto Tayasal (Thompson 1971: 182). Objavujú sa práve v oblastiach, ktoré predtým obývali bojovné kmene Lacandóncov, a tak začali byť postupne označovaní rovnako ako oni. K tejto identifikácii prispelo však najmä to, že podobne ako ich predchodcovia, odmietali prijať kresťanstvo a trvali na svojom pôvodnom spôsobe života. V mori katolíckych Mayov sa tak prakticky kontinuálne objavuje rovnomenné etnikum, ktoré sa bráni misiám a vykonáva starý mayský kult. Avšak vzhľadom k ich nízkej početnosti a predovšetkým preto, že na svojich vzdialených pokresťančených príbuzných neútočili, zostávali dlhodobo mimo pozornosti španielskych úradov. Rozptýlení v pralese dokázali prežiť takmer dve storočia bez väčších kultúrnych výkyvov a bez prenasledovania. Pre svet boli „objavení“ až etnológom Alfredom Tozzerom (Tozzer 1907) začiatkom dvadsiateho storočia. Krátko po tom sa začalo misijné snaženie, ktoré však pre odľahlosť ich územia neprinášalo dlho žiadne ovocie. Až po postavení ciest mexickou vládou bola lacandónska oblasť vystavená konfrontácii so západným svetom, vrátane čoraz agresívnejších misií.

JUŽNÍ LACANDÓNCI V 20. STOROČÍ - PRÍPAD LACANJÁ CHAN SAYAB

Ale až v polovici 20. storočia začal po prvý raz tlak misionárov prinášať skutočné výsledky. Južní Lacandónci, koncentrovaní v osade Lakanjá Chan Sayab neboli kvôli svojej predchádzajúcej izolovanosti vôbec pripravení na veľký prílev cudzích kultúrnych podnetov v 50-tych a 60-tych rokoch. Tento prílev súvisel s vybudovaním cesty, ktorá mierila na guatemalskú hranicu a k blízokým ruinám starého mayského mesta Bonampak. Dovtedy bola táto oblasť dostupná iba malým lietadlom, pričom niekoľko archeológov a chiclerov (zberačov živice tzv. chicle na výrobu žuvačiek) nepredstavovalo pre tradičnú lacandónsku kultúru nijakú väčšiu hrozbu. Náhle otvorenie tohto teritória prinieslo okrem privalu ťažobných spoločností a turistov, predovšetkým prílev nových indiánskych osadníkov z rôznych kútov Chiapasu, ktorí sem prišli za vidinou zabratia voľnej pôdy (predovšetkým na pasienky). Odhliadnuc od toho, že toto osídľovanie predstavovalo nenávratnú devastáciu veľkých častí pralesa, prinieslo aj ďalší nechcený sociálny efekt. Noví osadníci - pôvodom síce zväčša Mayovia, avšak z rôznych geograficky a jazykovo diferencovaných komunit (Boli tam napr. Cholovia z nížin, dominovali však najmä Tzotzilovia, Tzeltalovia a Tojolabalovia z vysočín) vytvorili obce na inom než etnickom základe (Mácha 2003: 41 a n.). Ich celková vytrhnutosť z pôvodných tradícií ich predurčila za vhodné ciele misijných aktivít agilných protestantských misií z USA. Baptisti, presbyteriáni, pentekosteláni, adventisti a ďalší začali byť u domorodých komunit úspešnejší než kedykoľvek predtým. Priniesli totiž vykoreným komunitám to, čo im najviac chýbalo - novú spoločnú identitu. Lakanjá Chan Sayab sa veľmi rýchlo ocitla v obkľúčení takýchto protestantských osád. Keď misionári z nich zistili, že sa tu vykonáva „pohanský“ kult, stanovili si odlišné ciele ako v novoosídlených osadách, znásobili svoju aktivitu, aby získali práve oni tieto „posledné zblúdilé ovce“ do svojho košiara. Tento zápas medzi jednotlivými denomináciami sa podobal takmer boju o trofeje. Takémuto tlaku nemohli pochopiteľne zmätení Lacandónci dlho odolávať. Prísun zázračného „carga“ bol podľa domorodej logiky spájaný s vierou jeho nositeľov a túžba vyrovnáť sa im ekonomicky sa realizovala naivne prostredníctvom náboženskej konverzie. Tieto konverzie sa však na samom začiatku odohrávali

v prísne individuálnom duchu. Podstatný bol postoj lacandónskych svetských a náboženských autorít, nie komunity ako takej.

Existujúce záznamy hovoria o tom, že v Lacanjá bola bodom zlomu smrť významného šamana menom Cerón (Perera-Bruce 1985: 19). Tento udržiavateľ pôvodného kultu bol integrujúcou osobnosťou sveta južných Lacandóncov a jeho smrť otvorila cestu tlaku západnej spoločnosti, vrátane misií. Lacanjá Chan Sayab ako najväčšia Lacandónska osada by snád mohla ešte nejaký čas odolávať, keby sa po Cerónovi nestal náboženským vodcom José Pepe Chan Bol. Tento nový vodca bol až neuveriteľne ústretový k misionárom, prevzal všetky dostupné prvky západného spôsobu života a sám aktívne bojoval proti pôvodnému mayskému kultu. Jeho agilnosť bola pravdepodobne výsledkom dlhodobej izolácie južnej komunity a absolútnej neskúsenosti s inakosťou. V severných oblastiach, ktoré boli dlhodobo v kontakte s cudzincami nemáme svedectvo o podbenej „bleskovej“ konverzii. Pod vplyvom autority José Pepe Chan Bola vzápätí konvertovalo takmer všetko obyvateľstvo Lacanjá Chan Sayab. Konverzia však nebola jednoduchá, pretože sa o priazeň perspektívnych neofytov uchádzalo súčasne niekoľko náboženských spoločností. Výsledkom ich zápasu o získanie osady pod svoj vplyv bolo trieštenie komunity, ktorá sa podvolila postupne tlaku podľa tradičných rodových línií a konvertovala k rôznym protestantským skupinám. V súčasnosti, po vývoji trvajúcom niekoľko desaťročí, tu existujú dve drevené modlitebne, o ktoré sa približne paritne delí necelá stovka dospelých obyvateľov Lacanjá Chansayab. Ide o modlitebne pentekostelánov a presbyteriánov, pričom kazateľmi už dávno nie sú americkí misionári, ale ich odchovanci z okolitých osád v Lacandónskom pralese.

SEVERNÍ LACANDÓNCI V 20. STOROČÍ - PRÍPAD METZABOK

Krátko po úspechu v Lacanjá Chan Sayab v 50-tych rokoch dvadsiateho storočia, sa aj ďalšie cirkvi pokúsili získať podobný úspech a pokrstiť indiánskych pohanov. Vzhľadom k tomu, že podobná príležitosť sa v Strednej Amerike vyskytla naposledy pred niekoľkými storočiami, táto možnosť bola horlivými misionármi chápaná oprávnená ako jedinečná. Tentokrát svoju šancu nechceli premeškať evanjelici, ktorí sa v tom čase presadili aj v Lacanjá Chan Sayab. Rozhodli sa evanjelizovať hneď najdôležitejšie kultové stredisko lacandónskeho sveta - osadu Metzabok. Táto osada bola centrom osídlenia severných Lacandóncov a od Lacanjá Chansayab bola vzdialená vzdušnou čiarou okolo 100 kilometrov, po cestách to však bolo dva, aj tri krát toľko. Hoci v jeho blízkosti bola čoskoro tiež vybudovaná komunikácia (iba poľná cesta nevalnej kvality) bol a aj dnes je oveľa ťažšie dostupný než Lacanjá Chan Sayab. Meno Metzabok je skomoleninou výrazu Mensäbäk, ktorý označuje lacandónskeho boha dažďa a rovnomenné jazero pri osade. Jazier je však v tejto lokalite viac, všetky nesú mená mayských bohov a na ich brehoch sú staré jaskynné svätyne - centrá lacandónskeho kultu, ku ktorým sa viaže veľká časť ich mytológie. Zásah proti Metzaboku bol teda z hľadiska zachovania tradičnej religiozity skutočne zásahom na to najcitlivejšie miesto. Na lepšie pochopenie misijných aktivít v Metzaboku bude potrebné sa aspoň letmo zmieniť o jeho sídelnej štruktúre. V prvom rade treba vedieť, že väčšina obyvateľstva Metzaboku pochádzala z Chun Kuche (Perera-Bruce 1985: 22), pôvodnej lacandónskej osady, neskôr premenovanej misionármi na Monte Líbano. Chun Kuche sa nachádzalo asi 60 km od dnešného Metzaboku. V polovici 50-tych rokov zažilo nebyvalú inváziu chudobných indiánskych a mestických bezzemkov, ktorí sem, podobne ako na juhu, prišli zabráť „neobsadenú“ pôdu. Nastal tu scenár veľmi podobný tomu, ktorý sa odohrával takmer paralelne v zóne Lacanjá Chan Sayab. Vykorenení prisťahovalci okrem toho, že spôsobili prakticky ekologickú katastrofu, hromadne konvertovali k protestantským misiám, ktoré celú oblasť pomenovali príznačne biblicky Monte Líbano, t. j. „Hora Lybanon“. Miestni Lacandónci sa však na rozdiel od svojich južných príbuzných odmietli podieľať na týchto zmenách a pod vedením šamana a náboženského vodcu José Guera a jeho zástupcu Pepe Castilla sa hromadne vysťahovali do Metzaboku. Tu však už existovala menšia lacandónska komunita, ktorú viedol náboženský vodca Celestín. Medzi priselcami a starousadlíkmi nastali

nehody, ktoré vyústili do presunu starousadlíkov k brehu jazera Mensábäk a usadeniu sa novousadlíkov na ich pôvodnom mieste pri jazere Tsibatna, pomenovanom podľa mayského boha písmo a malieb. Z pozície zástupcu sa na ich čelo, ako nový náboženský vodca, postavil Pepe Castillo. Mal už svoj vek a bol uznávanou náboženskou autoritou. Známe boli najmä jeho esteticky dokonalé rituálne predmety, jeho sakrálne maľby a hudba na počesť bohov. Už v tom čase však začala pôsobiť v Metzaboku protestantská misia, výdatne podporovaná José Pepe Chan Bolom z Lacanjá Chan Sayab. Išlo najmä o amerických misionárov z evanjelickej cirkvi, ktorí sa prezentovali predovšetkým ako uzdravovatelia. Ponúkali chorým lieky a zachránili životy viacerým, podľa lacandónskych meradiel nevyliciteľným, pacientom. To prinášalo pre misiu dobré výsledky, pretože čoskoro sa v tejto komunite objavili prví evanjelickí konvertiti. Náboženský vodca Pepe Castillo bol už veľmi starý a pomýšľal na to, že jeho funkciu preberie jeho prvorođený syn Joaquín Trujillo. Stalo sa však to, že Joaquímov malý syn a teda vnuk Pepe Castilla ochorel na vnútornú infekciu. Je vysoko pravdepodobné, že by túto chorobu vyliečilo triviálne antibiotikum, ale rodina tradičného šamana a náboženského vodcu sa nemohla uchýliť k darovaným liekom od cudzincov a čerstvých konvertitov, zvlášť, keď tie boli všeobecne (oprávnené) považované za nástroj ich misie. Namiesto toho vykonávali dedko i otec tradičné obrady a zaklínania, pri ktorých prosili svojich bohov o vyliečenie syna a vnuka. Chlapec však zomrel, čo silne otriaslo Joaquínom Trujillom a napokon i jeho otcom Pepe Castillom. Prestali dôverovať starým bohom, pretože usúdili, že v nových časoch už ich moc vyprchala. Obaja konvertovali k evanjelikom a čoskoro ich nasledovala celá komunita v Metzaboku. Určitú výnimku predstavovali starousadlíci pri jazere Tsibatna. Časť z nich sa pridala ku konvertitom, ale ďalšia časť pod vedením starého šamana Celestína odmietla konvertovať. Ich izolovaný odpor však nemal žiaden účinok na väčšinu usidlenú v oblasti Metzabok a po Celestínovej smrti sa rozplynul.

Metzabok, ako už evanjelizovaná osada sa však čoskoro stal terčom ďalšej misie, ktorú tentokrát reprezentovali yucatécky hovoriaci adventisti siedmeho dňa. Adventisti mali v tejto oblasti skúsenosti predovšetkým z okolitých tzeltalských osád. Pepe Castillo a jeho ľud boli po svojej konverzii svojím spôsobom naivne otvorení akýmkoľvek novým náboženským myšlienkam. Naviac, rozdiely medzi jednotlivými kresťanskými denomináciami vnímali oveľa menej než ich protagonisti. Preto stačila jediná zapálená adventistická misia a Lacandónci z Metzaboku sa takmer všetci stali adventistami siedmeho dňa. Po tomto nečakanom úspechu sa adventistickí misionári odhodlali k veľmi neobvyklému kroku. Na vyvýšenom mieste v osade vybudovali veľkú betónovú modlitebňu. Ani v tzeltalských osadách, kde mali ich misie dlhšiu tradíciu, nestavali iné ako drevené modlitebne. Betónové, či murované boli vyhradené mestám či väčším urbánnym celkom. Tu, v malej osade uprostred pralesa sa však táto betónová kocka vyzdobená akosi karikatúrou cimburia, čnela ako pamätník ich úspechu - obrátenia starého pohanského centra na pravú vieru. Viera adventistov siedmeho dňa je však veľmi prísna a jej nároky, predovšetkým v stravovacej oblasti, sa Lacandóncov odkázaných na obmedzené zdroje potravy hlboko dotýkali. Napríklad nebolo dovolené jesť určité druhy rýb - predovšetkým v jazere častých a obľúbených sumcovitých (druh nazývaný *luu*), ktoré boli označené za nečisté. Na zozname nečistých potravín sa ocitli aj ďalšie druhy mäsa - napríklad pekari, na ktoré poľovali, či kurence, ktoré chovali a mnohé iné. Tieto obmedzenia zahŕňajúce až 50% ich pôvodnej mäsitej stravy (Perera-Bruce 1985: 24) pri už aj tak nízkom príjme proteínov sťažovali základnú výživu. Stravovacie zákazy boli odvodené zo Starého zákona v interpretáciách, ktoré boli často pritiahnuté za vlasy. V každom prípade platil zákaz fajčiť, čo zasiahlo silno do integrity mužov. Cigary z domácky vypestovaného tabaku totiž od predkolumbovských čias patrili, medzi Maymi všeobecne, k základným atribútom tohoto pohlavia. Ďalej sa ako problematický ukázal byť absolútny zákaz požívania alkoholu. Misionári ani netušili, že práve prísny vyžadovaním dodržiavania tohto predpisu, likvidujú pôvodný lacandónsky kult oveľa účinnejšie, než prenasledovaním jeho protagonistov. Lacandónci totiž, podobne ako Mayovia na Yucatáne v 16. storočí, za čias biskupa Diega de Landu, ktorý nám

o tom zanechal farbisté svedectvo (Landa 1993: 44) nevykonávali žiaden rituál bez požívania posvätného alkoholického nápoja *balché*. Bez tohto nápoja sa neobišla ani najnevinnejšia ceremónia a tak v Metzaboku aj zvyšky lacandónskeho kultu veľmi rýchlo zanikali. Asketické predpisy však neboli dlhodobo únosné pre mnoho Indiánov žijúcich na okraji núdze. Po 15-20 rokoch pôsobenia adventistov spojených s trvalou permanenciou betónového chrámu, vypukla revolta. Na jej čele stálo niekoľko autorít zo starých čias a pripojilo sa zopár mladých rodín. Metzabok sa zmietal vo vnútornej rozpoltenosti a adventistickí misionári náhle stratili pôdu pod nohami. Výsledkom bolo rozdelenie osady, z ktorej určitá časť chcela naďalej vyznávať vieru adventistov siedmeho dňa, avšak v domácich podmienkach to vďaka rebelom, ktorí tento spôsob života definitívne odmietli, nebolo možné. Začiatkom osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa časť obyvateľstva Metzaboku vybrala na akúsi chiliastickú púť, čo je napokon adventistickému ponímaniu sveta veľmi blízke (Konig-Waldenfels 1994: 189). Cieľom tejto púte bolo nájsť „zasľúbenú zem“ a vyčkať v nej príchod Ježiša Krista. Metzabockí odídenci napokon nezašli príliš ďaleko. Usadili sa neďaleko svojich južných príbuzných, pri osade Lacanjá Chan Sayab a svoju novú osadu nazvali biblickým menom Betel. Betel sa stal skutočne vizionárskou indiánskou obcou, ktorá prerušila kontakty s okolitým svetom do takej veľkej miery, že ju už dvadsať rokov neregistrujú ani mexické oficiálne štatistiky, ani renomovaní bádatelia, ktorí spracovávali problematiku Lacandóncov evidentne až po vzniku Betelu (napr. Boremanse 1998). V Beteli dnes stojí drevená modlitebňa adventistov siedmeho dňa a ako v jedinej lacandónskej osade sa tu stal hlavným kňazom Lacandónc.

V Metzaboku boli medzitým adventisti nútení uzavrieť betónový chrám, na ktorý boli takí pyšní, pretože obyvateľstvo, ktoré tam zostalo, adventistickú vieru odmietlo. Necelé štyri desiatky Lacandóncov, ktoré v Metzaboku zostali žiť však už nenašli silu na obnovu pôvodných kultov. Vzdali sa novej viery, ale starú už neobnovili. Výsledkom je dnes žiaľ veľmi smutný obraz, ktorému dominuje alkoholizmus. Bez normatívov a morálnej sankcie, ktorú so sebou nesie ktorékoľvek náboženstvo, zostali zvyšky tejto komunity v akomsi hodnotovom vákuu. Zaplňať ho začal bezozvyšku konzum. Ak k tomu pripočítame pitie lacného alkoholu, ktorým si azda kompenzujú dlhú periódu adventistickej abstinencie, výsledný obraz je viac než neutešený.

SEVERNÍ LACANDÓNCI V 20. STOROČÍ - PRÍPAD NAHÁ

Poslednou osadou, ktorá prešla do poslednej štvrtiny dvadsiateho storočia s pôvodnou mayskou vierou v starých bohov na čele s najvyšším bohom Hachakyumom (Kováč 2001-2002: 83-89) je osada Nahá. Nahá patrí severnej vetve Lacandóncov, má okolo 200 obyvateľov a je vzdialená od Metzaboku len približne 30 km. V tejto osade sa vďaka charizmatickému šamanovi Chan K'in Viejovi podarilo udržať pôvodný kult až približne do roku 1995, kedy zomrel (porovnávací analýza tohto kultu v Kováč 2002: 309-360). Ani v tomto období však nebolo Nahá imúnne voči misionárskym snahám. V roku 1979 bola cez Nahá vybudovaná cesta (Perera-Bruce 1985: 198). Neďaleko osady si vybudoval misionársku stanicu istý Felipe (vlastným menom Philip Baer). Prišiel z Lacanjá Chan Sayab, kde bol ako americký protestantský pastor zo „Summer Institute of Linguistics“ spočiatku veľmi úspešný. V Nahá sa mu však kvôli veľkému vplyvu šamana Čan Kin Vieja nepodarilo výraznejšie uchytiť. Počas viac ako troch desaťročí jeho aktívneho pôsobenia tu získal len dvoch neofytov. Asi 2 km za osadou si dal vystavať misionársky dom. Jeho pôsobenie sa postupne transformovalo na akési verejné ošetrovateľské služby, ktoré fakticky vykonával v rámci charitného programu „Wings of Aid“ jeho domovského misionárskeho združenia (Perera-Bruce 1985: 20). Zdá sa, že po takej dlhej dobe na vlastnú misionársku aktivitu v Nahá rezignoval. Felipe totiž po dlhom snažení napokon vsadil na veľmi pomalú a trpezlivú prácu, ktorá sa podobala viac osвете ako misii. Bol to veľmi vzdelaný a podľa mojich rozhovorov so severnými i južnými Lacandóncami vládny a obľúbený muž. Napriek takmer každodenným návštevám v jeho misionárskej stanici si žiaden z návštevníkov z posledného desaťročia nevedel spomenúť na to, k akej cirkvi patril, ba dokonca si nespomínali ani na štúdium biblie. O kresťanstve mali aj po niekoľkých rokoch

návštev u Felipeho len veľmi matnú predstavu, zato mnoho lacandónskych detí získalo uňho základy počtov, písania a čítania. Jeho misia fungovala nielen ako ošetrovňa, ale aj ako akási alternatívna škola a jeho manželka dokonca začala časom nosiť domorodé oblečenie lacandónskych žien. Táto dlhodobá misia (Felipe zomrel okolo roku 1998) nepodnietila v Nahá prakticky žiadnu náboženskú zmenu.

Určitú aktivitu vyvíjalo aj niekoľko Lacandóncov, ktorí prišli z Metzaboku, pričom odmietli odísť do Betelu, ale aj vzdať sa viery a zostať v osade. Títo adventisti siedmeho dňa sa prisťahovali na okraj Nahá a tam bez väčšieho vplyvu svätili sobotu v svojich súkromných obydliach. Z tohto vplyvu som nezaznamenal žiadnu konverziu. Misionári z Lacanjá Chan Sayab sa pokúsili obrátiť Nahá ešte v sedemdesiatych rokoch. Na scéne sa tu opäť objavil ich „emisár“, bývalý šaman z Lacanjá Chan Sayab - José Pepe Chan Bol. Svojimi slnečnými okuliarmi, kľúčmi od auta a kovovými hodinkami dával na javo svoju bytostnú premenu a nabádal ku nej obyvateľstvo Nahá. Dokonca si tu zriadil vlastné pole (*milpu*) a rozhodol sa tu natrvalo usadiť dovtedy, kým Lacandónci neprestúpia na pravú vieru. Nepozvaný sa zúčastňoval tradičných obradov a nevyberane útočil na starých mayských bohov. Obyvatelia Nahá však tohto agilného konvertitu odmietli znášať a odišli sa sťažovať až do hlavného mesta Chiapasu - Tuxtly Gutiérrez. Skôr, ako sa delegácia Lacandóncov vrátila z hlavného mesta s odpoveďou, José Pepe Chan Bol sa dobrovoľne vrátil do Lacanjá Chan Sayab. Tým však misionárske ťaženie na poslednú baštu mayského pohanstva neustalo. Misionári z Lacanjá Chan Sayab, s najväčšou pravdepodobnosťou za účasti alebo priamo pod vedením Felipeho z „Summer Institute of Linguistics“ preložili do južnej lacandónčiny bibliu napriek tomu, že tento jazyk nemá kodifikovanú gramatiku, slovnú zásobu ale predovšetkým nemá ustálenú transkripciu foném, ktoré nezodpovedajú čítaniu v latinke (ide hlavne o tzv. glotalizované spoluhlásky). Inými slovami, ani zbehlý jazykovedec by nebol schopný takúto bibliu korektne prečítať, resp. jej porozumieť. Napriek tomu bola vo veľkom rozširovaná, odhliadnuc od toho, že v tom čase boli všetci Lacandónci bez výnimky analfabetmi. Pripomína to trochu spomínané Cortésove kríže tesané zo stromov v pralese, ktoré mali samé o sebe napomôcť k obráteniu Indiánov, ktorí nepoznali ich význam. Práve takéto pokus v podobe desiatok biblií, ktorým nikto nemohol rozumieť, urobili misionári v osemdesiatych rokoch aj v Nahá. Lacandónci mi o tom rozprávali zábavné príhody. Hoci pri ich rozprávani zjavne netušili, čo za knihu (maysky *hun*) im to bieli muži v čiernom oblečení ponúkali, nemali o ňu najmenší záujem. Na týchto ľuď v čiernom potom údajne bez príkazu zaútočili aj ich psy (údajne predtým na nikoho neútočili). Od tých čias sa vraj v Nahá nikto s knihou neukázal.

Celkovo sa zdá byť zrejmé, že až do smrti šamana Chan K'in Vieja (okolo roku 1995) takmer nikto v Nahá neprestúpil na kresťanstvo. Jeho smrť však ukázala, do akej veľkej miery nebola táto skutočnosť výsledkom pevných tradícií, ale iba vypätého úsilia a charizmy jediného muža. Po smrti Chan K'in Vieja (mimochodom zomrel vo veku 115 rokov) dochádza veľmi rýchlo k potápaniu posledného ostrova starého mayského náboženstva v Mexiku.

Hneď po strate tohto výnimočného šamana sa dočkala nečakaného úspechu misia, ktorá sa zrodila v blízkej tzeltalskej dedine Lacandón, vzdialenej približne dvadsať kilometrov od Nahá. Nachádza sa tam drevená modlitebňa s veľkým nápisom Agua Viva, čiže Živá Voda. Ide o náboženské združenie, ktoré patrí do prúdu letničných hnutí (Lužný 1997: 47). Tzeltali zo združenia Agua Viva začali prenikať do Nahá preto, lebo k ich združeniu prejavil náklonnosť jediný lacandónsky muž s rodinou - José Solorzano. Nebolo by na tom nič zvláštneho, keby nebol práve tento Lacandónc po smrti Chan K'in Vieja jednou zo štyroch kľúčových náboženských postáv. Hoci ešte mladý (asi štyridsiatnik), stal sa správcom jedného zo štyroch lacandónskych „domov bohov“. Z jeho chatrče sa však začal ozývať každú nedeľu hlučný spev a u Lacandóncov nezvyklá hra na gitaru. Skupinka Tzeltalov nelenila robiť bohoslužbu uňho v dome raz týždenne, vrátane dvadsaťkilometrového pešieho presunu z ich osady do Nahá a tej istej vzdialenosti späť. Jeden zo štyroch domov bohov teda prestal plniť svoju funkciu. Vzápätí však prišiel pre tradičnú lacandónsku vieru horší úder. Dve vdovy po šamanovi Chan K'in

Viejovi (mal spolu až štyri manželky ako mnohí významnejší Lacandónci) prestúpili koncom deväťdesiatych rokov k baptistom. Baptistická misia sa do Nahá dostala celkom nevinne cez mladú Tzeltalku, ktorú si vyhladol za ženu syn nového šamana Chan K'in Antónia. Chan K'in António, asi sedemdesiatročný muž sa ujal neľahkej úlohy po svojom svokrovi Chan K'in Viejovi, udržať a rozvíjať tradičnú vieru v Nahá. Bol to však práve jeho syn, kto prvý podľahol novému náboženskému prúdu z prostredia Tzeltalov a vzápätí sa pridali aj jeho staré mamy a Antóniove svokry - obe vdovy po Chan K'in Viejovi. Vzhľadom k veľkej autorite, ktorú nebohý šaman požíval - komunikoval vraj priamo s bohmi, vynášal veštby, proroctvá a žil veľmi zbožným životom - mala konverzia jeho vdov rozsiahlejšie konzekvencie. K vdovám sa pridalo niekoľko ďalších príbuzných a táto skupina postavila s tzeltalskou pomocou v roku 2000 prvú drevenú baptistickú (čiže vôbec prvú kresťanskú) modlitebňu v Nahá. Navštevuje ju síce necelá desiatka osôb, ale jej potenciál je nepomerne väčší. Napokon aj ďalší z „domov bohov“ prestal usporadúvať rituály, pretože jeho správca Mateo Viejo sa stal pre starobu nevládnym. Jeho syn a možný pokračovateľ Mateo Joven však odmietol kontinuitu rituálov a sústreďuje sa len na obchodné a hospodárske aktivity.

Ak to máme zhrnúť, musíme konštatovať, že Nahá stále celkom nestratilo status posledného pohanského centra Mayov, avšak vzhľadom k tomu, že len za posledných desať rokov sa v osade usídlili dve nové náboženské združenia, vyrástla tam baptistická modlitebňa, dva zo štyroch tradičných „domov bohov“ ukončili svoju činnosť a zostávajúce dva ju výrazne obmedzili, je veľmi pravdepodobné, že bude nasledovať osud svojho južného pendanta - Lacanjá Chan Sayab spred niekoľkých desaťročí. Naviac, možní pokračovatelia náboženskej tradície v Nahá sa jej buď zriekli alebo priamo konvertovali k niektorému kresťanskému združeniu. Jediný, kto nepoľavuje v kultovom úsilí je šaman Chan K'in António (Kováč 2000), ale jeho vplyv sa práve konverziou jeho syna k baptistom výrazne oslabil.

Smutným, symbolickým epilógom celé storočia nezlomného, mayského náboženstva Lacandóncov je hrob šamana Chan K'in Vieja. Jeho vdovy, ktoré konvertovali k baptistom totiž naň okolo roku 2000 osadili malý drevený kríž. Je to jediný lacandónsky hrob s krížom, pričom patrilo tomu, kto celý svoj život zasvätil boju proti pokresťančeniu Lacandóncov.

ZÁVERY

Napriek rôznosti cirkví a náboženských združení, ktoré sa usilovali a usilujú o obrátenie Lacandóncov možno konštatovať, že v 20. storočí jestvujú určité spoločné črty pre misijné stratégie medzi Lacandóncami. Rozhodujúce je poznanie, že sociálna imunita má rovnaké pravidlá ako biologická - najľahšie nepodlieha ten, ktorý je vystavený bohatým kontaktom s kresťanským svetom, ale ten kto žiaden kontakt nemal. Rovnako je dôležité vedieť, že konverzie závisia do veľkej miery na stabilite situácie v regióne - nestabilita, ktorá vznikla zaberaním pôdy bezzemkami s následkom vzniku etnicky nedefinovaných komunít s následnou zmenou ekologických podmienok v oblasti atď. nás oprávňuje konštatovať, že najefektívnejšie prebieha náboženská zmena tam, kde sa stane či už programovou alebo spontánnou súčasťou iných veľkých spoločenských zmien. Podstatné sa však zdá byť predovšetkým to, že lacandónska misia (a nielen tá) stojí a padá na otázke lokálnej autority. Pokiaľ je táto autorita (prípád Nahá) dostatočne odolná, môže ak nie zabrániť, tak minimálne oddialiť konverziu komunity aj o niekoľko desaťročí. Na druhej strane, ak autorita podľahne osobnej tragédii a interpretuje ju nábožensky (prípád Metzaboku), stane sa ľahkou korisťou misionárov. Po smrti veľkých tradičných autorít napokon konvertovalo Lacanjá Chan Sayab a zdá sa, že rovnaký osud stojí aj pred Nahá. Zaujímavým zistením je však najmä to, že misionári využívajú hospodársku prevahu svojej materskej krajiny na propagáciu vlastnej cirkvi, ktorá je tak implicitne prezentovaná, ako pôvodca pokroku a ekonomickej prevahy západu. Táto stratégia má pre lacandónske misie zásadný význam. Napokon aj u stále rezistentných Lacandóncov z Nahá som sa stretol s predstavou že „boh Jesucristo vyrába na druhej strane oceánu peniaze“. Takáto naivná predstava u Lacandóncov neprekvapuje, reálna misijná stratégia Felipeho, ktorý

južným Lacandóncom tvrdil, že „keď sa budú so skutočne úprimnou vierou večer modliť, aby im boh dal peniaze, tak na druhý deň ráno sa zjavia na stole“ (Perera-Bruce 1985: 17) však prekvapuje najmä tým, že od domorodej logiky nie je príliš vzdialená - a zrejme práve o to ide. Túžba po novom ekonomickom statuse, ktorý reprezentujú práve misionári ako vyslanci bohatého sveta je veľmi dôležitým faktorom. Pre tých skromnejších potom zostáva rozhodujúcim nemenej významný aspekt tejto prevahy - liečenie a lieky. V misiách sú taktiež posúvané do jednoznačnej súvislosti s vierou. A tí, ktorí sa boja chorôb a smrti (iste ich nie je málo) môžu nájsť svoju záchranu v konvertovaní, ktoré so sebou prináša záruku zdravia. Tieto misijné stratégie sa s určitými dobovými modifikáciami v podstate nezmenili od čias prvých koloniálnych výbojov západného sveta.

Lacandónci boli aj medzi ostatnými mayskými etnickými a jazykovými skupinami chápaní vždy ako udržiavatelia predkolumbovskej tradície a praví (vo význame pôvodní) Mayovia (napokon aj ich endoetnonym znie Hach Winik - Praví Ľudia). Lacandónci však dnes svoje tradície opúšťajú oveľa dramatickejšie, než to urobili ich bratraci na Yucatáne, v Campeche, v Chiapase či v Guatemale ešte v 16. storočí. Táto dramatickosť spočíva v tom, že náboženská zmena, ktorú podstupujú je zmenou k náboženským smerom, ktoré tým či oným spôsobom nadväzujú na reformáciu. S tým je spojená prisnosť, asketizmus, ale predovšetkým absencia kultu svätcov a veľkých náboženských slávností. Ostatní Mayovia podstúpili iba synkretizmus, pretože ich tradičné náboženské predstavy sa (oveľa bezbolestnejšie než sa všeobecne predpokladá) prevtelili do celej plejády katolíckych svätcov a ich rituály pokračujú len v málo zmenenej forme v podobe pompéznych náboženských slávností (Marion 1994). Naproti tomu Lacandónci podstúpili a v súčasnosti ďalej podstupujú úplné vykorenenie pôvodného náboženstva. Nové učenia sú s ich pôvodnými náboženskými predstavami úplne „nekompatibilné“. Ich duchovno a ich kult miznú skutočne bez akejkolvek stopy. Bez zbytočného pátosu je treba uviesť, že táto strata je nielen stratou pre nich samotných, ale aj stratou pre svetové kultúrne dedičstvo. Súčasne je veľkou obžalobou západného sveta, ktorý chráni kultúrne dedičstvo v jeho hmotnej podobe všemožným spôsobom. Pre duchovnú časť tohto dedičstva, akokoľvek vzácnu a jedinečnú, však platia stále pravidlá podobné tým z čias conquisty. Toto dedičstvo sa k nášmu prekvapeniu totiž stáva, ešte aj na začiatku 21. storočia, oficiálnym terčom duchovných „vyslancov“ vyspelého sveta. A tí ho, vo vzájomnej súťaži, nemilosrdne ponížujú a zotierajú z mapy, ktorá už od Kolumbových čias každým dňom stráca viac a viac zo svojej farebnosti a rozmanitosti.

doc. Mgr. Milan Kováč, PhD., Katedra komparatívnej religionistiky,
Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Literatúra:

- Boremanse, Didier 1998: Hach Winik. The Lacandon Maya of Chiapas, Southern Mexico. University at Albany, New York.
- Díaz del Castillo, Bernal 1980: Pravdivá historie dobývání Mexika. Odeon, Praha.
- Konig Franz, Waldenfels, Hans 1994: Lexikon náboženství. Viktoria Publishing, Praha.
- Kováč, Milan 2000: „*Antóniov lacandónsky panteón a starí Mayovia*“. Religio VIII/2, Brno 125-150.
- Kováč, Milan 2001-2002: „*Hachakyumove premeny: Posledné mayské náboženstvo na prelome tisícročí*“. Hieron VI-VII, Bratislava, s. 82-89.
- Kováč, Milan: Slnko jaguára - náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov, Chronos, Bratislava, s. 309-360.

- Landa, Diego de 1994: *Relación de las Cosas de Yucatán*, San Fernando, Mérida.
- Lužný, Dušan 1997: *Nová náboženská hnutí*. Masarykova Univerzita, Brno.
- Mácha, Přemysl 2003: *Plamínek v horách, požár v nížině - Indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Doplněk, Brno.
- Marion, Marie-Odile 1994: *Identidad y ritualidad entre los Mayas*. INI, México.
- Perera, Victor - Bruce, Robert, D. 1985: *The Last Lords of Palenque*. University of California Press. Berkeley - Los Angeles.
- Slavík, Ivan (ed.)1969: *Sláva a pád Tenočtitlánu - Dobyetí Mexika očima poražených*. Odeon, Praha.
- Thompson, John, E., S. 1971: *Sláva a pád starých Mayů*. Mladá fronta, Praha.
- Tozzer, Alfred, M. 1907: *A Comparative Study of the Mayas and the Lacandones*, Macmillan, London .
- Vos, Jan de 1991: *No queremos ser cristianos*. INI, México.

Summary

Missions among the Maya-Lacandons – past and present

Milan Kováč

The author of the study deals with the process of Christianization of the tribe Maya-Lacandons. He turns attention towards the fact that in the colonial period was the term „Lacandon“ used for another Indian tribe as it is used today („colonial“ Lacandons were Chol speaking, recent Lacandons speak the Yucatec Maya language. These different Indian tribes have nevertheless one common feature – both heavily resisted to accept the Christianity (the first ones active with arms, the others passive). Lacandons surrounded by others completely christianized Maya tribes managed to resist until the half of the 20th century. The author follows the reasons of this resistance as well as the reasons why it was broken down. The author precisely describe all existing Lacandon communities and the process of local conversions, as well as the strategies of each successful mission, mostly of protestant denominations. He comes to the conclusion that at the beginnings there were primarily personal conversions of Lacandon individual authorities that left to the conversions of whole families. The naïve vision of social prestige and economic prosperity connected with the change of religious identity played also very important role. The study offers very detailed and analytic overview of religious change among the last Maya tribe practising the live cult of old Maya gods from the pre-Colombian era until today.